

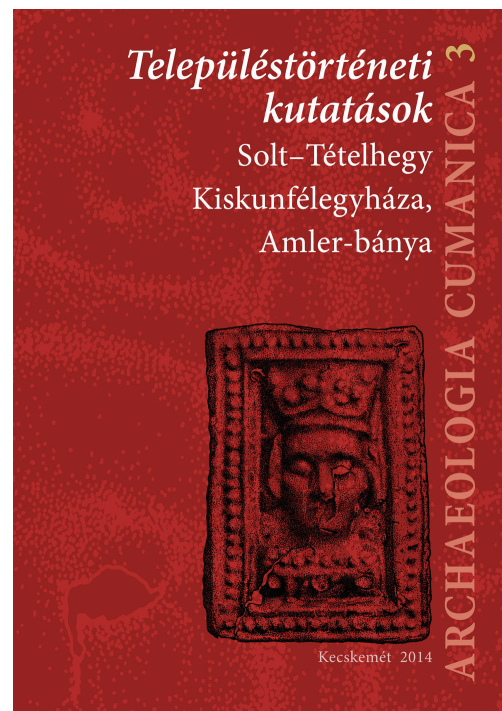
Szerk. SOMOGYVÁRI ÁGNES – SZENTPÉTERI JÓZSEF – V. SZÉKELY GYÖRGY Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya

JANKOVICH B. DÉNES

A kötet két nagy részre tagolódik, melyeket tartalmilag csak az kapcsol össze, hogy ugyanazon megyére vonatkoznak. Az első rész a *Castrum Tetel Program*, Solt-Tételhegy lelőhely régészeti kutatása 2005 és 2013 között született eredményeit ismerteti. Szentpéteri József az *Előszó*ban feltárja régóta dédelgetett tervét: az avar hring felkutatását. Sajnos a hring helyére vonatkozóan nincs perdöntő forrás. A szerző elképzelésének kiindulópontja, hogy a 13. századi krónikában (Anonymus) szereplő *castrum Tetel* nevű vár – a kutatási program névadója – nem a bácskai Titel mellett keresendő, hanem a Solt határában lévő Tétel-hegygel azonos, és így lehetséges, hogy az avar kori fejedelmi központ emlékét őrzi. Az egyébként régóta ismert lelőhelyen 2005 és 2009 között folytatott ásatások során bronzkori sáncokkal körülvett település, kora Árpád-kori temető, középkori templom került napvilágra. A programban minden számba vehető társtudomány segítségét igénybe vették: az alapos adattári, irodalmi és kartográfiai kutatást légi régészeti felvételek, térinformatikai elemzések, botanikai, zoológiai, embertani vizsgálatok segítették. 2013-ban újabb ásatásra került sor, melyet további interdiszciplináris vizsgálatok egészítettek ki. A kötetben megjelent közlemények mindezen kutatások eredményeit ismertetik. Az *Előszó* képmellékletein a 2013. évi ásatás kitzüzi rajzát és legszébb leleteit láthatjuk, valamint a Tétel-hegy tágabb környezetének 10–11. századi lelőhelyeit, illetve a további vizsgálatokba bevonni tervezett mikrorégió színes áttekintő lelőhely-térképét – fekete-fehérben.

Az első tanulmány a Tétel-hegy (itt Tétel-halom) kialakulásának – a korábbi elképzelésektől eltérő – geológiai magyarázatát adja. A geológus munkaközösség (Nagy Balázs, Horváth Erzsébet, Bradák Balázs, Ruszkiczay-Rüdiger Zsófia) a kutatási program során végzett 60-70 fúrás, illetve az ásatási szelvények vizsgálata nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a Tétel-hegy az ős-Duna hordalékkúpjának egy mélyedésében akkumulálódott annak következtében, hogy azt itt lévő vörösagyag és réti mészkő ellenállt az erózióknak. Az üledékek felhalmozódása, továbbá a környezet erodálása hozta létre a jelentős, környezetéből 17 méter magasan kiemelkedő dombot. Peremein az emberi beavatkozások nyomán felerősödött erózió okozta a horpadásokat és a fokozatos lealacsonyodást. A tanulmány kiemeli a sok helyütt a felszínre is kibukkanó vörösagyag és réti mészkő jelenlétét és jelentőségét, de hangsúlyozva azt a tényt is, hogy ezek a kőzetek nem alkotnak a hegyben összefüggő réteget, hanem lencsés szerkezetben helyezkednek el.

Zsiga-Hornyik Adrienn Török Aurél 1886-ban végzett „titelhalmi” ásatásáról írt rövid cikket, melynek apropóját az Embertani Társaság őrzött húsza, a Solt-Titelről származó koponya adta. Mivel az ásatásról – néhány vitatott fénykép kivételével – dokumentáció nem maradt fenn, a feltárás eredménye gyakorlatilag

Szerk. Somogyvári Ágnes – Szentpéteri József –
V. Székely György
Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy,
Kiskunfélegyháza, Amler-bánya
Archaeologia Cumanica 3.
Kecskemét, Kecskeméti Katona József
Múzeum – MTA Bölcsészettudományi
Kutatóközpont, 2014

Nyelv: magyar (angol nyelvű ismertetővel)
Terjedelem: 400 oldal
ISSN 2061-2931, ISBN 978-963-9815-37-7

ismeretlen, és helyét sem sikerült még azonosítani. A Török Aurél által a templom körüli temetőben feltárt fej nélküli csontvázak azonban talán megoldást jelenthetnek a kérdésre.

Szabó Máté a légi régészeti kutatás eredményeiről értekezik. A részletes módszertani ismertetés után a lelőhelyről jelenségtérképeket mutat be, amelyeket Otto Braasch négy, a 90-es évek elejéről származó légi felvétele felhasználásával készített. Az illesztéshez már felhasználhatta az ásatási adatokat is.

Pusztai Sándor a lelőhely több mint 11 hektáros területén végzett magnetométeres kutatásokat. Az elsősorban módszertani észrevételeket tartalmazó közlemény illusztrációja sajnos csak igen kis méretben mutatja a légi felvételre illesztett eredményeit, az ásatási megfigyelésekkel való összevetés még várat magára.

Somogyvári Ágnes *Bronzkori telepjelenségek és erődítésnyomok Solt-Tételen* címmel írt előzetes közleményt a kötetbe. A kutatás már korábban is feltételezte, hogy a hegy északi végén látható, háromszög alakú, sánccal kerített rész földvár lehet. A sikeres sáncátvágás során bebizonyosodott, hogy a Vátya III. és az urnamezős kultúra korszakában épített-használt, kb. 20 méter széles, és több mint három méter mély sáncárkot legalább egyszer megújították, illetve az Árpád-korban két sekélyebb árkot is mélyítették az oldalába. Az árokba kitermelt vörös agyagot a sáncban halmozták fel. A geológiai fúrások során végzett ¹⁴C vizsgálat Kr. e. 4155 értéket mutatott. A földváron belül, mintegy 2000 m²-en végzett feltárások során gödröket sikerült feltárni, melyek leletanyaga a Vátya III. és a koszideri időszakra keltezhető (pl. keletibai típusú tál alapján). A földváron kívül is kerültek elő tárológödrök, melyek alapján bizonyos, hogy az erődített telepen kívül is volt a bronzkorban település. Az ásató feltételezi, hogy a korszak temetője is előkerül majd a hegyen, de eddig nem akadtak nyomára. Az illusztrációk között megtaláljuk a sáncátvágás és néhány gödör metszetrajzát, továbbá 12 rajzos táblán gazdag válogatást a kerámialeletekből.

Petkes Zsolt az *Árpád-kori temető a tételhegyi Templomdombon* című tanulmányában a középkori templomtól délre nyitott ásatási felületen feltárt sírok közül közli azt a 99-et, amelyet Árpád-korinak határoztak meg. A sűrű, de mégis soros elrendezésű sírok a templom körüli temető legkorábbi rétegét képezik. A leletek alapján a 11. század második fele és a 13. század vége közötti temetkezések lehetnek. A temető nyitásának idejét Szent László érme keltezi. A leletanyag nem tér el a korabeli temetők szokásos leletanyagától. Honfoglalás kori sír nem került elő, igaz, nincs is teljesen feltárva a temető.

Takács Miklós *A solti Tételhegy középkori településeit* mutatja be írásában. Az eddigi kutatások alapján bizonyossá vált, hogy a 100 hektáros kiemelkedésen négy, egymástól jól elkülöníthető település létezett, melyek közül három a hegy északi pereméhez közel található. A szondázó jellegű feltárásokon a bronzkori földvár belsejében, a Templomdombon, és a domb nyugati szélén is olyan – átlagos – Árpád-kori telepobjektumok kerültek napvilágra, melyek a korszak középső, illetve utolsó harmadára keltezhetők. Csupán szórványos leletek (pl. osztrák importból származó grafitos edény töredéke) utaltak ennél korábbi településre. Takács Miklós viszont az – ugyancsak szórványos – leletek és részletmegfigyelések alapján arra a következtetésre jutott, hogy a tételhegyi lelőhelyek az Árpád-kori tipikus favaknál nagyobb, jelentősebb településre utalnak.

Rosta Szabolcs és Buzás Gergely *Solt-Tételhegy középkori templomának 2006-2009. évi feltárása* eredményeit ismerteti. A Tétel-hegy kétségkívül legjelentősebb objektuma a középkori templom, melynek legkésőbbi, 14–16. századi rétegeit tárták fel az eddigi ásatások során. A szerzők az egyhajós, poligonális szentélyű és gótikus kőboltozattal fedett, nyugati toronnyal és sekrestyével bővített, mérműves ablakkal ellátott templomot a falusi plébániatemplomok legáltalánosabb típusába sorolták, és elkészítették az épület elméleti rekonstrukcióját is. Külön említésre méltó lelet az oltár alapozása mögötti üregben elrejtett fazék, melyben állatcsontok voltak. Több kisebb részletből arra a következtetésre jutottak, hogy a gótikus épületet megelőző periódusban a templom esetleg nagyobb is lehetett.

Fóthi Erzsébet és Bernert Zsolt *A solt-tételhegyi Árpád-kori temető antropológiai vizsgálatát* végezte el. A szerzők a feltárt 108 sírból előkerült csontok alapján 125 ember maradványait azonosították. Elemzéseik legérdekesebb megállapítása, hogy a templombelsőben és a templom fala mellett eltemetettek embertani – és etnikai – tekintetben is különböztek a templomtól távolabb, az úgynevezett soros, köznépi jellegű sírokban talált egyénektől.

Persaits Gergő, Sümegi Pál és Töröcsik Tünde a solti Tételhegy környezettörténetét pollen- és fitolit-elemzés alapján rekonstruálta tanulmányában. A kutatási projekt keretében a Tétel-hegytől körülbelül más-

fél kilométerre lévő mederben végeztek fúrásokat. A minták segítségével határozták meg a környezeti vegetációt a vaskortól a magyar középkorig. Az ásati területen vett bronzkori, Árpád-kori és középkori minták fitolitban szegényesnek bizonyultak, és fában szegény vidékre engednek következtetni.

Gyulai Ferenc *Solt-Tételhegy régészeti lelőhely archaeobotanikai* kutatásának eredményeit írta meg a kötet számára. Az ásati területről vett 32 földminta iszapolása tizenháromezer növényi maradványt eredményezett, melyeket a szerző koronként külön értékelt. A legtöbb maradvány (főleg gabonafélék) az Árpád-kori rétegekből származott. A késő középkorból kevesebb mintát sikerült azonosítani, amiből Gyulai Ferenc a termelés visszaesésére következtetett. A gyomnövények alapján vízben gazdag, mocsaras jellegű környezetet rekonstruált. Kiemelkedő jelentőségűek az azonosítható ételmaradványok.

Biller Anna Zsófia *Solt-Tételhegy feltárásának állatcsont leleteit* mutatja be. A zoológiai leletek összetétele a növényi maradványokhoz hasonlóan mezei kultúrákra, illetve fás-bokros, vizes élőhelyekkel tarkított környezetre utal. Feltűnő jelenség, hogy az Árpád-kor középső szakaszában a sertéshús fogyasztása kiemelt jelentőségűnek bizonyult.

Zsoldos Attila történeti tanulmánya *Tétel középkori birtokosait* tárgyalja. Az akadémikus szerző határozottan leszögezi, hogy a Solt melletti Tétel nem lehet azonos a Bács megyei Titellel, és hogy Szentpéteri József feltételezésével szemben Anonymus ez utóbbiról ír. Ezen túl azonban lehetőség van a Tétel-Tétel helyneveket emlegető középkori források szétválasztására. A középkori Tétel a fennmaradt iratokban rangos főurak ugyancsak rangos településeként jelenik meg. A szerző a környező településekre vonatkozó forrásokat is számba veszi, és ezekről térképet is közöl.

Bacsikai István *Műszeres leletfelderítés Solt-Tételhegyen* című írása a fémdetektor régészeti alkalmazásának történeti áttekintését és módszereit tárgyalja. A szerző immáron nevet szerzett a magyarországi régészet szolgálatában végzett fémdetektoros kutatásaival. A tételhegyi kutatás rövid leírása után bemutatja a fémtárgyak elterjedési térképét és a leleteket is.

V. Székely György *A Solt-Tételhegyen előkerült numizmatikai anyag* értékelését végezte el a kötet számára. A lelőhelyen előkerült 225 darab érme többségét fémkereső segítségével találták. Térbeli elhelyezkedésükről elmondható, hogy a legnagyobb sűrűséggel a templom környékén fordultak elő. A legtöbb érme a késő középkorból került elő. A leletek száma egyre fogy időben visszafelé haladva, egészen a római korig. Jellemzően leginkább kisebb értékű váltópénzekről van szó. Az érdekes gazdaságtörténeti megállapításokat az éremleletek részletes leírásai és a koronkénti elterjedési térképek gazdagítják.

Török Enikő *Tételhegy a térképeken* című írásában a kezdetektől a jelenkori idegenforgalmi térképig veszi számba a Tétel ábrázolásait.

A kötet több mint egynegyedét teszi ki az *Árpád-kori falu Kiskunfélegyháza határában* című közlemény, melyet az ásató régészek, Gallina Zsolt, Gulyás Gyöngyi és Molnár István írtak. Az M5 autópálya építése kapcsán nyitott földkitermelő bányában 1997-ben összesen 20 000 m² területet tártak fel a szerzők szűk két hónap alatt, és 213 települési objektumot hoztak napvilágra. Az ezek mintegy 80%-át kitevő Árpád-kori objektumok teljes közlését találjuk itt. Fontos körülmény, hogy a kiterjedt – és minden bizonnyal rohammunkában végzett – feltárás csak a telep egy részét jelentette, a többi a földhordás következtében elpusztult. Alig megbecsülhető, hogy ez eredeti kiterjedés mekkora részletéről van szó. Bár az ásatásról korábban is jelentek már meg közlemények, a végleges publikációt ebben a kötetben olvashatjuk. A feltehetően rövid ideig élő, egyrétegű települést lakói elhagyták, a feltárók nem találtak pusztulási réteget. Az objektumok a szokásos összetételt mutatják: földbe mélyített házak (ötféle tüzelőberendezéssel), gödrök, árkok, vermek. Az ásatók három földbe mélyített objektumot földólnak határoztak meg. A viszonylag kevés kerámia is arra utal, hogy a településen rövid ideig éltek. A cserépleletek többségükben bográcsstöredékek, de előfordul a fehér kerámia is, melynek alapján a 12–13. századra keltezhető a település. Az épületek maradványai két sorba rendeződnek, amely utcás beépítésre, fűrészfogas elhelyezkedésre utal. A szakirodalmi párhuzamokkal bőven alátámasztott értékelést minden telepjelenségre, lelettípusra vonatkozóan elvégezték. A közleményt a tágabb környék (Kiskunfélegyháza) Árpád-kori településtörténetére vonatkozó ismeretek összefoglalása zárja. Ebben jegyzékbe foglalták a város határában végzett telepfeltárásokat, a köznépi temetőket, templomos helyeket, rekonstruálták az úthálózatot. A teljes értékű ásati közléshez két kísérő tanulmány

Jankovich B. Dénes • Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya

tartozik. Szónoky Miklós *Közettani vélemény a Kiskunfélegyháza, Amler bánya mintaegyüttesről* című közleményében a réti mészkő kitermelését, megmunkálását és hasznosítását (malomkő, őrlőkő formájában) és a többi előkerült kőzetfajtát mutatja be. Tugya Beáta *Késő Árpád-kori állatcsontleletek Kiskunfélegyháza, Amler-bánya lelőhelyről* című cikkében pedig a zoológiai anyagot elemzi. Érdekesség, hogy előkerült egy lócsontból készült csonttű is.

A szép kiállítású, gazdagon illusztrált kötet egy tudományos céllal tervezett, komplex kutatás hat évének eddigi eredményeit, és egy alig két hónapig tartó megelőző feltárás során tett megfigyeléseket összesíti a korszerű tudományos publikációk szabta feltételek szerint.